

УДК 159.929(075.8)

ТИПОЛОГІЯ НОРМАТИВНИХ І ДЕВІАНТНИХ СТОСУНКІВ МІЖ ВЛАСНИКАМИ ТА ЇХНІМИ ДОМАШНІМИ УЛЮБЛЕНЦЯМИ

Мілютіна К.Л., д. психол. н.,
доцент кафедри психології розвитку

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті розроблено теоретичну модель та виявлено чинники, які впливають на успішність чи девіацію взаємодії між власниками та їхніми домашніми улюбленцями. На основі проведеного теоретичного й емпіричного дослідження виявлено чотири групи чинників девіантних взаємин у системі «господар – домашній улюбленець». Можна висунути гіпотезу, що на стосунки впливають індивідуально-типологічні особливості тварин, недостатня поінформованість господарів, недостатнє розпізнавання емоційного стану тварини, порушення мотивації, відсутність навичок встановлення адекватних стосунків із тваринами.

Ключові слова: зоопсихологія, тварини, діадна взаємодія, методи дослідження, індивідуально-типологічні властивості.

В статье разработана теоретическая модель и выявлены факторы, влияющие на успешность или девиацию взаимодействия между хозяевами и их домашними любимцами. На основе проведенного теоретического и эмпирического исследования выявлены четыре группы факторов девиантных взаимоотношений в системе «хозяин – домашний любимец». Можно выдвинуть гипотезу, что на отношения влияют индивидуально-типологические особенности животных, недостаточная осведомленность хозяев, недостаточное распознавание эмоционального состояния животного, нарушение мотивации, отсутствие навыков установления адекватных отношений с животными.

Ключевые слова: зоопсихология, животные, диадное взаимодействие, методы исследования, индивидуально-типологические свойства.

Milutina E.L. THE TYPOLOGY OF REGULATORY AND DEVIANT RELATIONSHIP BETWEEN OWNERS AND THEIR PETS

In this article a theoretical model and identified the factors influencing the success or deviation of the interaction between the owners and their pets. On the basis of theoretical and empirical research identified four groups of factors deviant relationships in the “host – a pet”. One can hypothesize that relationships affect individual typological features of animals, lack of awareness of the home, lack of recognition of the emotional state of the animal, a violation of motivation, lack of skills to establish appropriate relationships with animals.

Key words: animal psychology, animal, dyadic interactions, research methods, individual typological properties.

Постановка проблеми. Протягом останнього сторіччя відбувається збільшення кількості котів і собак у міських помешканнях. Вони починають сприйматись не утилітарно, а саме як компаньйони та домашні улюбленці. Водночас зростає кількість проблем, пов'язаних із девіантними стосунками між людиною та твариною: безпритульні тварини на вулицях міста, травми в господарів і сторонніх осіб, прохання про евтаназію молодих, здорових, проте некерованих тварин. Дослідження присвячено виявленню чинників, які зумовлюють успішність взаємодії людини з домашніми улюбленцями, та методів їх діагностики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процес вивчення стосунків між тваринами та їхніми господарями розпочався відносно недавно. Його стимулювала зміна ставлення людини до тварин, які мешкають поруч із нею. Х. Херцог звертає увагу на те, що в минулому людства переважало утилітарне ставлення до хатніх тварин, тоді як

у ХХ та ХХІ століттях ставлення змінюється на партнерське [9]. Спираючись на теорію сімейних систем, Е. Федорович і Г. Варга розглядають роль тварини в людській родині та доходять висновку, що концепція трансгенераційної передачі способів підтримки гомеостазу сімейної системи пояснює, чому в одних сім'ях домашні улюбленці залучаються як такі, а в інших – ні [1]. Проведене А. Нікольською ґрунтовне теоретико-методологічне й емпіричне дослідження показало, що міжвидові групи «людина – домашня тварина» утворюються за певних умов, необхідних і достатніх, взаємодія в міжвидових групах детермінується певними екопсихологічними типами взаємодії [6].

Дещо іншою є концепція О. Мичко, яка звертає увагу на роль процесу соціалізації собаки в становленні стосунків між людиною та твариною [5]. Існує низка класифікацій періодів розвитку, які дещо відрізняються одна від одної. Під соціалізацією

О. Мичко розуміє процес, у ході якого складається особистість соціальної тварини та утворюються зв'язки з її оточенням [5]. О. Кажарська [5], спираючись на низку зарубіжних досліджень [4; 7], пропонує перехід до так званої «нової кінології». Цей сучасний напрям вважає підходи, спрямовані на дресуру й формування стосунків «домінація – субмісія», жорстокими та недостатньо ефективними. На думку вчених, це призводить до надмірного стресу собаки, привільнення темпу засвоєння нових навичок та появи непередбачуваної поведінки. Нова кінологія звертає увагу на формування дружніх стосунків у міжвидових діадах «людина – собака».

Таким чином, науковці звертали увагу на динаміку становлення індивідуальності собаки та сумісну діяльність людини й собаки. Проблема ставлення людини до домашнього улюбленця та розвиток особистості людини, що відбувається під впливом взаємодії з твариною, залишаються поза увагою вчених.

Постановка завдання. Метою статті стала розробка теоретичної моделі й пошук відповідних методів вивчення системи стосунків між людиною та домашнім улюбленцем, виявлення чинників, які впливають на успішність або девіацію їх взаємодії.

Виклад основного матеріалу дослідження. На основі теоретичного аналізу й поглиблених інтерв'ю із заводчиками, ветеринарами, господарями котів та собак було виокремлено типи нормативних і девіантних стосунків у системі «людина – домашній улюбленець».

До нормативних стосунків можна віднести такі:

1) тип «робоча взаємодія», який є найдавнішим і зберігається в сучасному світі в окремих видах діяльності; насамперед це стосується стосунків між мисливцями й мисливськими собаками, працівниками силових структур і міністерств надзвичайних ситуацій зі службовими собаками. Цей тип взаємодії чітко регламентується самою структурою діяльності й традиціями: тварини є спеціально виведеними, відібраними, регулярно проходять навчання в ході практичної взаємодії, інструктори також мають достатній досвід як у своїй безпосередній діяльності, так і у взаємодії із собаками;

2) тип «дружня взаємодія», який виникає спонтанно, поширюється як на собак, так і на інших домашніх улюбленців: котів, тхорів, папужок тощо. Тварина сприймається насамперед як партнер для спілкування, емоційної взаємодії, вдоволення комунікативної потреби. Тварини не завжди проходять спеціальну селекцію або дресуру,

проте щоб вони могли увійти в цей тип взаємодії, тварини мають бути «орієнтовані на людину», відчувати високу потребу в спілкуванні. Максимально цей тип взаємодії розкрито в роботах П. МакКоннел [4];

3) тип «батьківсько-дитячі стосунки», що виникає, згідно з теорією триангуляції М. Боуена та дослідженням Г. Варги [2], коли тварина в сімейній системі посідає те місце, яке мала б займати дитина. Цей тип стосунків частіше виникає між людьми й котами, рідше – собаками. Собаки, які беруть участь у такому типі стосунків, мають багато інфантильних рис як у зовнішності, так і в поведінці.

У сучасній кінологічній літературі та серед практиків ведеться жвава дискусія, що саме варто вважати нормативною чи девіантною поведінкою. Для деяких спеціалістів застосування електрошокових нашійників, суворих нашійників, кліток, фізичних покарань є симптомом явної девіації стосунків [3], яку можна вважати жорстоким поведінням із собакою. Для інших спеціалістів саме ці варіанти жорсткої й швидкої дресури є ознакою нормативних «робочих» стосунків із собаками службових порід, натомість собаки, які бігають без намордника й повідка, вільно обстежують навколишній простір, сприймаються як випадок безвідповідального та небезпечного ставлення до тварини. Імовірно, ці підходи мають рацію щодо стосунків із різними породами собак: службовими, які виконують свої «робочі» обов'язки, та собаками-компаньйонами, з якими існує потреба встановлювати більш комфортні стосунки.

Нами було проведено емпіричне дослідження системи взаємодії між людьми та їхніми домашніми улюбленцями. Обстежено 125 респондентів, які належали до декількох груп: люди, які не тримають вдома жодної тварини (32 досліджувані), власники котів (50 осіб), власники собак (18 опитаних), власники як котів, так і собак (18 осіб), власники папужок (7 господарів). В опитаних було виявлено тенденцію до ретрансляції раннього дитячого досвіду спілкування з тваринами в дорослому віці. Ті, хто мали тварин у дитинстві, переважно утримували їх і в дорослому віці, причому надавали перевагу тваринам того ж біологічного виду. Серед тих, у кого не було дитячого досвіду спілкування з тваринами, зустрічались як власники тварин, так і ті, хто їх не тримає.

Серед досліджуваних лише 3 перебували в девіантних стосунках зі своїми тваринами, усі вони не мали досвіду спілкування з тваринами в дитинстві. Нормативні стосунки розподіляються таким чином: переважають

дружні стосунки (67%), батьківсько-дитячі (23%), лише 8% перебувають у «робочих» утилітарних стосунках, 2% респондентів не можуть сформулювати свій тип стосунків. Цікавим виявилось те, що власники як котів, так і собак або двох і більше собак різних порід описували, що в них складаються різні типи стосунків залежно від виду й породи тварини. Вік досліджуваних був від 18 до 49 років, переважали жінки (73% опитаних). За результатами емпіричного дослідження було виявлено поляризацію ставлення до тварин залежно від віку досліджуваних: у респондентів старше 40 років достовірно частіше, ніж у досліджуваних юнацького віку, зустрічається негативне ставлення до домашніх улюбленців і порушення емоційних меж. Достовірної різниці в ставленні до тварин залежно від статі досліджуваних виявлено не було. Нами було створено опитувальник ставлення людини до домашньої тварини. Можна виокремити такі типи ставлення: негативне, байдуже, використання тварини, сприймання тварини як елемента престижу, дружнє ставлення, ставлення як до дитини, емоційне «злиття». Опитувальник складався з 35 висловлювань, оцінка кожного типу могла складатися від 0 до 5 балів.

Результати емпіричного дослідження наведено на рисунку.

Прагматичне ставлення до тварин достовірно частіше зустрічалось у мешканців сіл і невеликих міст, ніж у мешканців Києва.

Типи девіантних стосунків було виокремлено насамперед за матеріалами експертних оцінок і контент-аналізу текстів експертів: ветеринарів, кінологів, фелінологів. Критеріями порушень стосунків є небезпека для людини або для тварини, а також

високий рівень дискомфорту й стресу, що виникає в цих стосунках.

Ознаками девіантних стосунків є такі явища:

1) догхантинг – прагнення до фізичного знищення собак;

2) жорстоке поводження з тваринами;

3) ненадання тварині відповідної ветеринарної допомоги, що призводить до страждань і передчасної смерті тварини;

4) недостатнє врахування фізіологічних і соціальних потреб тварини;

5) безвідповідальна поведінка (неконтрольоване розмноження тварин, викидання їх на вулицю);

6) неконтрольована поведінка тварини, небезпечна для людини (покуси, стрибки);

7) неконтрольована поведінка тварини, неприємна для людини (звичка гризти й шкрябати меблі, гризти взуття, пошкоджувати взуття та одяг).

За частотним аналізом скарг на девіантні стосунки з боку власників тварин, ветеринарів, кінологів і фелінологів виокремлено картину розподілу девіантних стосунків, дані якої наведено в таблиці. Усього було проаналізовано 1 536 реплік у соціальних мережах відповідного спрямування.

Під час застосування критерію χ^2 було виявлено достовірність розбіжностей у позиціях досліджуваних груп щодо порушень поведінки на рівні 0,05. У групі ветеринарів відмічалася найбільша активність реакцій на девіантні стосунки – 484 висловлювання.

Професійна діяльність збільшує їхню увагу до несвоечасного звернення за ветеринарною допомогою та нехтування потребами тварин (годування невідповідною їжею, погані умови утримання). У групі власників тварин (як котів, так і собак) переважали скарги на неприємну поведінку тварин і пошук порад із цього приводу; група власників щурів звертала більшу увагу на безвідповідальність господарів і ненадання щурам відповідної ветеринарної допомоги. Група кінологів активно обговорює сучасні тенденції в дресируванні собак, їх хвилює безвідповідальність власників тварин, які не приділяють достатньої уваги вихованню улюбленців, агресивним проявам девіантної поведінки собак та методам її корекції. Протилежна ситуація спостерігається в групі фелінологів: їх непокоїть нехтування потре-

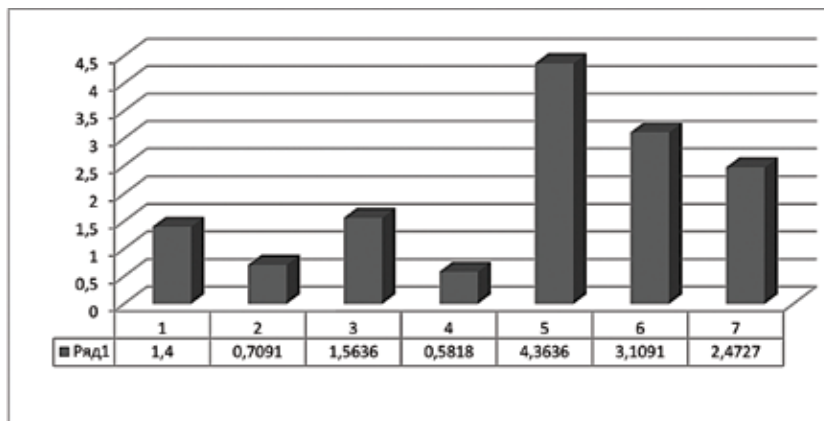

Рис. Середні значення типів ставлення людей до домашніх улюбленців

Примітка: 1 – негативне ставлення; 2 – байдуже ставлення; 3 – прагматичне ставлення; 4 – прагнення до «престижності» тварини; 5 – дружнє ставлення; 6 – «батьківське» ставлення; 7 – емоційне «злиття».

бами котів, безвідповідальність господарів і, відповідно, неприємна поведінка тварин.

Виникають ці варіанти порушень у таких типах стосунків:

- «відкрито неприязних» (догхантинг);
- «домінуючих» (жорстоке поводження людини, небезпечна поведінка тварини);
- «об'єктних» (ненадання відповідної допомоги, безвідповідальність, неврахування потреб тварини та, відповідно, неконтрольована неприємна або навіть небезпечна поведінка).

Окремим варіантом об'єктних стосунків є створення «притулків» у квартирі, де в умовах скупчення, антисанітарії на виникнення девіантних проявів і девіантних типів стосунків впливають чинники як із боку тварини, так і з боку людини.

Кінологи та ветеринари [5; 7] виокремлюють такі причини девіантних стосунків, що виникають завдяки причинам із боку тварини:

- генетичні порушення нервової системи тварини;
- недостатня соціалізованість тварини (дорослий дикий собака чи кіт, якого змушують до проживання в умовах міської квартири);
- захворювання тварини [8].

Однак найчастіше саме поведінка людини спричиняє девіантний тип стосунків. Серед чинників цього можна виокремити когнітивні, мотиваційні, емоційні та поведінкові.

До когнітивних чинників девіантних стосунків можна віднести низьку обізнаність володарів із психофізіологією тварини, першими ознаками захворювань, правилами догляду, правилами побудови адекватних стосунків.

До мотиваційних чинників належить не правильна мотивація придбання домашнього улюбленця: «подарували», «завели дитині, нехай грається», «це бійцівська порода – усі мене поважатимуть», «модно ходити до клубів із собачкою». Емоційні чинники – це власна емоційна нестабільність

господаря та низький рівень розпізнавання емоційних станів тварини. Поведінкові порушення часто є наслідками всіх попередніх чинників, проте можуть виникнути й незалежно від них, коли господар неусвідомлено закріплює неадекватне поводження тварини через брак досвіду та уваги.

Згідно із запропонованою теоретичною моделлю виникає необхідність у розробці нового психодіагностичного інструментарію. Нормативне й девіантне ставлення до тварини досліджується за допомогою авторської методики «Типи ставлення». Зупинимось детальніше на шкалах методики «Типи ставлення». Нами було виокремлено 7 основних типів ставлення господарів до тварин: неприязне ставлення, байдужість, прагматичне ставлення, ставлення до тварини як до елемента престижу, дружнє ставлення, сприйняття як дитини, «злиття» (відсутність психологічної межі). У запропонованій нами методиці використовується 35 запитань (по 5 висловлювань у кожній шкалі). Висловлювання було відібрано в ході поглиблених інтерв'ю з різними групами досліджуваних.

Виникає необхідність у розробці опитувальника, який виявляв би ступінь обізнаності досліджуваних щодо правил утримання тварин і готовності їх дотримуватись. Також існує потреба в створенні методики, яка вивчає рівень розпізнавання реакцій тварин, насамперед сигналів примирення та сигналів агресії. Модифікація методики «Сімейна соціограма» сприяє виявленню місця тварини в сімейній системі. Перспективним може виявитись залучення до дослідження осіб, які належать до відповідних груп у соціальних мережах. За результатами аналізу стане можливою розробка програми корекції й профілактики девіантних стосунків, які виникають через проблеми господарів.

Проведене емпіричне дослідження адекватних і відповідальних господарів дозволило створити модель нормативних стосунків та ставлення людини до домашнього

Таблиця

Частотний розподіл скарг на порушення стосунків за матеріалами соціальних мереж

Порушення	Ветеринари	Власники	Кінологи	Фелінологи
Догхантинг	4	15	3	0
Жорстоке поводження	45	12	27	7
Ненадання допомоги	116	64	32	13
Неврахування потреб	214	21	62	123
Безвідповідальність	94	43	103	106
Небезпечна поведінка	5	22	112	3
Неприємна поведінка	6	148	41	95

улюбленця. Подальші пошуки буде спрямовано на вивчення процесу формування кожного із чинників девіантного ставлення до тварин та з'ясування шляхів корекції девіантних типів стосунків у системі «людина – тварина».

Висновки. На основі проведеного теоретичного й емпіричного дослідження було виявлено чотири групи чинників девіантних взаємин у системі «господар – домашній улюбленець». Можна висунути гіпотезу, що на стосунки впливають індивідуально-типологічні особливості тварин, недостатня поінформованість господарів, недостатнє розпізнавання емоційного стану тварини, порушення мотивації, відсутність навичок встановлення адекватних стосунків із тваринами. Заплановано подальші емпіричні дослідження кожного з окреслених чинників, також відбувається розробка й апробація діагностичного інструментарію.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Варга А. Домашний питомец в семейной системе / А. Варга, Е. Федорович // Вопросы психологии. – 2010. – № 1. – С. 56–65.
2. Кажарская О. Электрошоковый ошейник: спорный вопрос. Выпуск первый / О. Кажарская [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://большиесобаки.рф/sites/default/files/collars.pdf>.
3. Райнхардт К. фон. Стресс у собак / К. фон Райнхардт, М. Нагель ; пер. с нем. О. Кажарской [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.dogfriend.org/?option=com_content&view=article&id=102:stress&catid=37&Itemid=165.
4. МакКоннелл П. Эмоции людей и собак / П. МакКоннелл ; пер. с англ. В. Самигуллиной [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.dogfriend.org/index.php?catid=37&id=118:emotions&Itemid=124&option=com_content&view=article.
5. Поведение собаки / Е. Мычко, М. Сотская, В. Бельский, Ю. Журавлев и др. – М. : ООО «АКВАРИУМ ПРИНТ», 2004. – 400 с.
6. Никольская А. Диагностика и коррекция отклоняющегося поведения у собак / А. Никольская. – М. : Аквариум, 2007. – 144 с.
7. Халлгрен А. Альфа-синдром: лидерство или неоправданная жестокость? / А. Халлгрен ; пер. с англ. О. Кажарской [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.dogfriend.org/index.php?catid=37&id=101:alpha&Itemid=124&option=com_content&view=article.
8. Хорвитц К. Руководство по поведенческой медицине собак и кошек / К. Хорвитц, Д. Миллз. – М. : Софион, 2004. – 365 с.
9. Knight S. New Perspectives on Human-Animal Interactions: Theory, Policy and Research Paperback / S. Knight, H. Herzog [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://eu.wiley.com/WileyCDA/WileyTitle/productCd-1444333062.html>.